

ذیلی بر مقاله

مسئله آموز صد مدرس

حسن طارمی راد*

در کتابهای حدیث و تاریخ و نیز کتابهای تاریخ مکه به نوسازیها و ترمیمهای خانه خدا در طول تاریخ بعد از بعثت و نیز تغییرات جزئی طول دیوارها و ارتفاع خانه اشاره شده است. ازرقی (متوفی حدود ۲۵۰) ماجرای سوختن کعبه توسط یزید را در سال ۶۴ به منظور مقابله با عبداللّه بن زبیر، نقل کرده و سپس از رایزنی ابن زبیر با بزرگان اصحاب و تابعان نسبت به نوسازی کامل یا ترمیم ویرانیهای آن سخن گفته است که سرانجام، رأی او بر ویران کردن و از نوساختن فرار گرفت. پس از تخریب کامل خانه، ابن زبیر به استناد حدیثی از پیامبر اکرم صلی اللّه علیه و آله و سلم مقداری از حجر اسماعیل را به خانه افزود. طبق این حدیث که عایشه روایت کرده است، پیامبر اسلام صلی اللّه علیه و آله و سلم به او فرموده بودند: «وقتی قبیلۀ قریش، خانه خدا را بازسازی می کرد، به این علت که از عهده هزینه بر نمی آمد، مقداری از طول

* مدیر گروه فقه بنیاد دایرةالمعارف اسلامی.

دیوار خانه کاست و چند ذراع از آن را به حجر اسماعیل افزود.^۱ این حدیث، ناظر به بازسازی خانه خدا در حدود پنج سال پیش از بعثت است و منظور آن، کاهش طول دیوارهای شرقی - شمالی و جنوبی - غربی است.

بدین ترتیب علی‌رغم برخی مخالفتها، ابن‌زبیر با کندن زمین و یافتن پایه‌های اصلی خانه، که در ساختمان قریش به داخل حجر اسماعیل رفته بود، خانه را بر روی همان پایه‌های نخستین بنا نهاد. این نوسازی در سال ۶۵ به پایان رسید.^۲

بسا شکست ابن‌زبیر از امویان و کشته شدن او، در ذی‌الحجه ۷۳، حجاج بن یوسف از طرف عبدالملک مروان، خلیفه اموی، سرپرست حج شد. او در نامه‌ای برای خلیفه، تغییرات ابن‌زبیر را نسبت به آنچه در زمان قریش بوده است، گزارش کرد و اجازه گرفت خانه خدا را به همان شکل نخست (یعنی مطابق بنایی که در سال پنجم قبل از بعثت ساخته شده بود) برگرداند. عبدالملک نیز اجازه داد و در نتیجه حجاج، چند مورد را تغییر داد، از جمله دیوار شمالی - غربی را به جای قبلی خود منتقل کرد. این کار در دو ماه آغاز سال ۷۴ انجام گرفت. البته بنا به نقل مورخان، عبدالملک مروان بعد از شنیدن نظر راویانی که حدیث عایشه را نقل می‌کردند، از این اقدام خود اظهار پشیمانی کرد.^۳

۱. صحیح بخاری، کتاب الحج، باب ۴۳، استانبول ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۱۵۶-۱۵۷؛ صحیح مسلم، کتاب الحج، باب ۶۹، استانبول ۱۴۰۱، ج ۱، ص ۹۶۸-۹۷۲.

۲. ابوالولید ازرقی، اخبارمکه، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران ۱۳۶۸، ص ۱۶۴-۱۷۵؛ تاریخ طبری، چاپ محمدابوالفضل ابراهیم، ج ۵، ص ۶۲۲ و ج ۶، ص ۱۹۵؛ ابوالطیب فاسی، شفاءالغرام باخبار البلد الحرام، لبنان ۱۴۰۵، ج ۱، ص ۱۵۷-۱۶۱؛ ابراهیم رفعت‌پاشا، مرآة الحرمين، ج ۱، ص ۲۷۱-۲۷۳؛ حسین عبدالله باسلامه، تاریخ الکعبة المعظمة، عربستان سعودی، چاپ دوم ۱۴۰۲، ص ۶۷-۹۱.

۳. همان مأخذ.

آنچه در این میان مهم است، جای کعبه و ابعاد و شکل آن است که دقیقاً به همان صورت زمان پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم برگشت. از این تاریخ به بعد جز مرمتها و اصلاحات اندک، تغییر و تجدید بنایی انجام نگرفته است.^۱ حتی برخی نوشته‌اند که سلیمان بن عبدالملک مایل بود آن را به صورت ساخته شده ابن زبیر درآورد تا با حدیث نبوی سازگار افتد، اما بعد از نظر خواهی از عمر بن عبدالعزیز به این کار اقدام نکرد؛ همچنانکه یکی از خلفای عباسی (احتمالاً هارون)، همین تصمیم را داشت و مالک بن انس او را از این کار برحذر داشت، از آنرو که حرمت خانه خدا می‌شکند و در هر زمان زمامداران دست به ویران کردن و جابجایی خانه می‌زنند.^۲

ابوالطیب فاسی (متوفی ۸۳۲) در *شفاء الغرام* ترمیمهای مختلف کعبه را تا زمان خود ثبت کرده است.^۳ ابراهیم رفعت پاشا نیز در *مرآة الحرمین* تغییرات جزئی چون تغییر سنگ کف خانه، نوسازی ناودان و ترمیم شکاف دیوارها را تا ۱۲۷۳ ثبت کرده است.^۴

حسین عبدالله باسلامه در *تاریخ الکعبة المعظمة* گزارش کامل ترمیم سلطان مرادخان عثمانی را در سال ۱۰۴۰ قمری، آورده است.^۵ رشدی الصالح ملحس، مصحح کتاب *اخبار مکه* نیز در پیوست جلد اول دو ترمیم مهم کعبه را از منابع پیشتر نقل کرده است. بدین شرح:^۶

۱- نصب کمر بند برگرد خانه خدا به منظور پیشگیری از گسترش شکافهای ناشی از سیل سال ۱۰۱۹، این اقدام توسط سلطان احمد پسر سلطان محمد عثمانی در سال ۱۰۲۰ و ۱۰۲۱ انجام گرفت.

۱. فاسی، همان، ص ۱۶۲-۱۶۳؛ رفعت پاشا، همان، ص ۲۷۳؛ باسلامه، همان، ص ۹۲.

۲. همان مأخذ؛ ازرقی، همان مأخذ.

۳. ج ۱، ص ۱۶۳-۱۷۰.

۴. ج ۱، ص ۲۷۴-۲۷۷. ۵. ص ۹۲-۱۲۷. ۶. ص ۱۶۵-۲۸۱.

۲- ترمیم خرابیهای ناشی از سیل سال ۱۰۳۹ به دستور محمدپاشا آلبانی حاکم مصر در زمان سلطان مرادخان عثمانی به سال ۱۰۴۰، که در بالا نیز به آن اشاره شد. گزارش روزانه این بازسازی را نیز به نقل از مورخان آورده است.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی